

*Професор кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
Білозьоров Євген Вікторович*

ВИКОРИСТАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ПІЗНАННІ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ЯВИЩ

У сучасній юридичній науці визнаною аксіомою є твердження про необхідність розширення її методологічного арсеналу. Особливо важливим воно є для вітчизняної юриспруденції, яка протягом тривалого часу формувалася та розвивалася переважно на засадах моністичного праворозуміння, зокрема, домінування позитивізму, що зумовило обмеження методологічного інструментарію та призводило до мінімального рівня наукових дискусій щодо цієї тематики. На теперішній час юридична думка позбавляється такого «однобокого» бачення й запроваджує широке вивчення та застосування різноманітних методологічних підходів до пізнання державно-правових явищ.

Реалії нового століття зумовлюють невпинне зростання соціальної значущості юридичної науки. За цих умов наукове обґрунтування стає обов'язковою основою ефективності державних рішень, юриспруденція набуває рис соціального інституту, покликаним якого є забезпечення стійкого розвитку суспільства, добробуту та прогресу. Усе це передбачає підвищені вимоги до методологічної оснащеності наукових досліджень, пошуку оновлених, відповідних виклику сьогодення світоглядних орієнтирів, осмислення сучасних наукових підходів і конкретних способів теоретичних досліджень у сфері державно-правової дійсності [1, с. 10].

У таких умовах юридична практика вимагає від юриспруденції постійного вдосконалення її методології. В умовах стрімкого розвитку громадянського суспільства необхідне постійне оновлення методологічного інструментарію досліджень державно-правових явищ. Успіх вирішення будь-якої дослідницької проблеми залежить від наявності та ступеня розробленості методологічних засобів та способів, бо за їх відсутності практичні дії виявляються або даремними, або небезпечними, породжуючи неочікувані наслідки, або ж узагалі – протилежні поставленим цілям [2, с. 14].

Результати наукової та практичної діяльності людей є наслідком не лише того, хто діє або на що спрямовано пізнавальну діяльність, а й того, яким методологічним інструментарієм здійснюється сам пізнавальний процес [3, с. 210].

Методологія науки є необхідним компонентом для будь-якої науково-пізнавальної діяльності. Для юридичної науки звернення до методологічних підходів, пов'язаних із тими або іншими науковими сферами, це питання залучення до пізнавального арсеналу юриспруденції тих або інших систем і схем наукового мислення, що забезпечують поглиблене, всебічне пізнання державно-правової дійсності [4, с. 234,].

На переконання Д.А. Керімова, методологія права є не що інше, як загальнонауковий феномен, який об'єднує усю сукупність принципів, засобів та методів пізнання, які розроблені всіма суспільними науками, у тому числі й комплексом юридичних наук, та застосовуються в процесі пізнання специфіки правової дійсності, її практичного перетворення [5, с. 52].

Методологія сучасних правових досліджень характеризується такими ознаками як охоплення різних форм теоретичного пізнання державно-правової дійсності, оптимізацією пізнавального інструментарію, впливовістю на рівень розвитку правової науки в цілому, зумовленістю світоглядними, філософськими та наукознавчими підвалинами юридичної науки ХХІ ст., новітньою науковою картиною світу права, тенденціями розвитку останнього [6, с. 248-249].

Юридична наука на теперішньому етапі свого розвитку постійно залучає нові для себе методологічні підходи, які удосконалюють якість наукових досліджень. На думку М.А. Дамірлі, на сучасному періоді розвитку правової науки є необхідним доповнювати методологію її досліджень широким колом підходів і методів [7, с. 92].

Основним компонентом методології сучасного правознавства, на нашу думку, визначальним за своїм евристичним потенціалом є методологічні підходи щодо інтерпретації яких склалися різні наукові позиції. Необхідно зазначити, що в юридичній науці як і в принципі загальнонауковій, не існує єдиного розуміння у визначенні методологічного підходу. Методологічним підходом називають: початкові начала, що визначають основний шлях, стратегію рішення поставленої задачі [8, с. 88]; об'єднані домінуючим методом взаємозалежні методи досліджень [9, с. 192]; сукупність (систему) принципів, які визначають загальну мету і стратегію дослідницької діяльності [10, с. 27]; комплексну стратегію вивчення предмета правознавства [11, с. 57]; сукупність знань про процес наукового дослідження [12, с. 13-14]; бачення певного ракурсу дослідження, шляхом сприйняття відповідних засобів мислення або у формі цілісної системи, або у вигляді окремих конструкцій, дослідницьких рамок і принципів для вирішення власне наукових завдань і проблем; спосіб «помислити» об'єкт [13, с. 234]; засоби як філософського та метанаукового рівнів (загальна теорія систем, теорія моделювання, загальна теорія діяльності тощо), так й інших наук, які «працюють» на принципову методологічну орієнтацію наукового дослідження [14, с. 635]; комплексний алгоритм осмислення дійсності, що виникає в результаті поєднання «фундаментальних ідей» і певних методів, тобто як специфічну єдність світоглядного, теоретичного, методичного знання, в якій головним є визначений суб'єктом пізнання порядок поєднання теорії та методу [6, с. 14].

Виходячи із вищезазначених аспектів, можна зробити висновок, що методологічний підхід – це один із основних компонентів наукової парадигми та розглядається як сукупність взаємозалежних наукових методів серед яких одні або кілька є основними, а всі інші підпорядковуються їм та мають допоміжний характер [15, с. 72].

Враховуючи те, що предметом нашого дослідження є саме діяльнісний підхід, то на підставі узагальнення теоретичного матеріалу уявляється

можливим здійснити характеристики саме цього підходу. Необхідно зазначити, що діяльнісний підхід використовується в методології суспільних наук, а його суть пояснюється зумовленістю соціальних явищ фактором існування людської діяльності, яка є детермінантом існування такої субстанціональної системи як суспільство. Поняття «діяльнісний підхід» у широкому розумінні означає, що в основу методології досліджень покладено категорію діяльності людини як суб'єкта (учасника) суспільно-правових відносин.

У процесі дослідження державно-правової сфери з використанням діяльнісного підходу, на нашу думку, є доцільним порушувати питання не тільки про принципи, типологію, ефективність діяльності, а й про структурну схему діяльності. Структура діяльності висвітлюється у наукових концепціях по-різному, але поряд із тим можна виокремити такі структурні елементи: засіб, мета, мотив, об'єкт, результат, спосіб, суб'єкт, форма, ціль тощо. Самі ці складові можна використовувати як критерії при виокремленні державно-правових явищ, що обумовлюються фактором людської діяльності. Кожний складовий елемент структури діяльності може виконувати роль методологічного аспекту, зрізу або площини у яких відбувається пізнання державно-правової дійсності.

У сучасному правознавстві діяльнісний підхід використовується досить широко, що зумовлено соціальною природою та функціональним призначенням держави та права, цілеспрямованою реалізацією прав та юридичних обов'язків соціальних груп, які виступають у правознавстві як суб'єкти права або суб'єкти правових відносин тощо.

Отже, діяльнісний підхід передбачає здійснювати пояснення державно-правового явища у нерозривній єдності з діяльністю людини. При цьому правове явище може бути об'єктом впливу, засобом діяльності, метою або результатом, чинником зовнішнього впливу тощо, але у всіх випадках проявляється певне співвідношення людини і явища, зумовлена включенням особистості у складну систему соціальних взаємодій, побудованих на правових стандартах поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тацій В. Я. Правосвідомість і правова культура в процесі формування правової держави в Україні / В. Я. Тацій, О. В. Петришин // Держава і право суверенної України: проблеми теорії і практики : матеріали наук. конф. до 20-ї річниці незалежності України (Київ, 21 черв. 2011 р.) / За ред. академіка НАН України Ю. С. Шемшученка ; упоряд. : В. П. Горбатенко, І. О. Кресіна. – К. : Юридична думка, 2011. – С. 22-29.
2. Демидов А. И. О методологической ситуации в правоведении / А. И. Демидов // Правоведение. – 2001. – № 4. – С. 14-22.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2006. – 656 с.
4. Тарасов Н. Н. Методологические проблемы юридической науки / Н. Н. Тарасов. – Екатеринбург : Изд-во Гуманитар. ун-та, 2001. – 265 с.

5. Керимов Д. А. Методология права : предмет, функции, проблемы философии права / Д. А. Керимов. – М. : Аванта +, 2000. – 560 с.
6. Тихомиров А. Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы : [монография] / А. Д. Тихомиров. – К. : Знання, 2005. – 334 с.
7. Дамирли М. А. Сравнительное правоведение : актуальные проблемы эпистемологической саморефлексии (некоторые критико-полемиические размышления) / М. А. Дамирли // Порівняльне правознавство : сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. статей. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Київський університет права НАН України, 2006. – С. 88-99.
8. Козлов В.А. Проблемы предмета и методологии общей теории права / В.А. Козлов. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1989. – 120 с.
9. Правові системи сучасності : навч. посіб. / відп. ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2012. – 492 с.
10. Стефанов Н. Мультипликационный подход и эффективность / Н. Стефанов. – М. : Прогресс, 1976. – 251 с.
11. Чистякова Ю.В. Розширення методології порівняльного правознавства за рахунок залучення семіотичного методологічного підходу / Ю.В. Чистякова // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1. – С. 55-59.
12. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01 / Оборотов Юрій Миколайович. – О., 2003. – 379 с.
13. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : [монографія] / Н. М. Пархоменко. – К. : Юридична думка, 2008. – 336 с.
14. Фальковський А. Методологія сучасної юриспруденції: аксіологічні та антропологічні засади / А. Фальковський // Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : статті учасників Міжнар. «круглого столу» (м. Львів, 3 – 5 груд. 2010 р.). – Львів : Галицький друкар, 2010. – С. 634-644.
15. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 495 с.